

Kronik i Politiken 27 01 2006: 'Koldkrigsforskning'

Af **Michael H. Clemmesen**

Fakta

Michael H. Clemmesen er historiker, pensioneret brigadegeneral.

Glimtvis vækker den kolde krigs historie danske mediers interesse. Når det sker, er årsagen som regel, at den kolde krig uden dybere analyse ses som en kampzone i en nutidig værdikamp mellem højre- og venstrefløj i dansk politik. Dette gælder journalisterne, og det gælder hovedparten af deres kilder. Det er trist.

Vi har i dag en omfattende og detaljeret viden om situationen indtil 1991 i Sovjetunionen og i de vasalstater, de østeuropæiske folkedemokratier reelt var. Dengang - mens det stod på, og hvor vi ikke havde det helt entydige billede, vi har nu, var situationen afgørende forskellig fra i dag.

Det er den manglende erkendelse heraf, der i danske medier i alt for høj grad præger og forgifter den nuværende diskussion om den kolde krig.

Med det vi ved i dag, er det komplet umuligt ædrueligt at basere sit syn på perioden på sympati for de totalitære og dybt korrupperende regimer i øst, hvis fernis af utopiske mål, social lighed, fredsslagord, rationelt organiseret økonomi og bæredygtig vækst dækkede over groft kynisk embedsmisbrug, udbytning, ekstremt ressourcespild, militarisme og grov menneskeforagt. Nu er det lige så vanskeligt at forankre sine holdninger i en positiv opfattelse af Sovjetunionen, som det efter afslutningen af Anden Verdenskrig var at basere historieskrivning på sympati med det tyske naziregime på grund af dets isolerede økonomiske, sociale og militære landvindinger. I dag er det klart for enhver, der ikke bevidst fortrænger virkeligheden.

Det er derfor en grov undervurdering af den nuværende politiske og kulturelle venstrefløj at tro, at den, efter at den sovjetiske virkelighed står klart for alle, på nogen måde stadig kan have sympati med og identificere sig med de 'værdier', sovjetsamfundet hvilede på, eller fortsat identificere sig med synspunktet, at den kolde krig var en konfrontation mellem to lige rædselsfulde systemer. Og derfor er det ret idiotisk at gøre diskussionen om den kolde krigs historie til nutidig værdikamp.

Tøger Seidenfaden har sammenlignet diskussionen om den kolde krigs historie med den stadig varme debat om Danmark under besættelsen. Det er en sammenstilling, der skal nuanceres kraftigt for at fremme forståelsen.

Den kolde krig bør ikke ses som en direkte parallel til besættelsestiden. I modsætning til under besættelsen blev danskere ikke slået ihjel under den kolde krig, ligesom danskere ikke slog andre ihjel. Derfor er det i denne situation lettere at leve sig ind i, subjektivt forstå og acceptere selv de holdninger og opfattelser, som man dengang bekæmpede som falske og skadelige. Derfor er høje faglige kvalitetskrav det eneste kriterium, der kan - og skal - lægges til grund for bedømmelsen af

forskningsresultater, der dækker perioden. Forskere og forfattere skal klart fremlægge deres udgangspunkter samt demonstrere forskningsmæssig kritisk grundighed og åbenhed i tolkning af kilder og diskussion af tidligere litteratur. Som for andre emneområder skal de afholde sig fra at konkludere klart om forløb og situationer, hvor det med de anvendte kilde- og forskningsgrundlag endnu ikke er muligt.

Netop fordi vi ikke havde den viden, vi har i dag, havde danskere under den kolde krig - i utallige forskellige kombinationer - følgende vidt forskellige holdninger, der alle kan forstås og forklares af den nutidige observatør, der holder sig forskellene mellem dengang og nu i erindring:

Der var dem, der så det som den absolut bedste løsning at holde landet så neutralt som muligt i stormagtskonfrontationen. Ganske vist var neutraliteten og ikkeangrebstraktaten uden virkning 9. april. Men man kunne jo håbe og tro på, at den internationale situation i 1940 var lige så enestående, som man opfattede naziregimets ondskab lige efter Anden Verdenskrig. Selv om Danmark formelt blev medlem af den vestlige klub, kunne vi måske gennem en tilbageholdenhed i alliancedeltagelsen med hensyn til kernevåben, baser og Bornholm - samt gennem politiske skridt og økonomisk samarbejde med modparten - opnå, at landet slap lettere, hvis krigen kom. Danskere kunne aldrig følelsesmæssigt blive deltagere i en stormagtskonfrontation. Vi var blot ligesom under Anden Verdenskrig potentielle ofre. Hvis Danmark havde haft indflydelse i 1947-1950, ville man aldrig have valgt en politisk og militær inddæmning som vejen frem.

For andre var det naturligt at tage udgangspunkt i, hvem man opfattede som dem, der bar hovedbyrden i beskyttelsen af Danmark og resten af Vesteuropa mod pres og trusler fra den totalitære Sovjetunion. De solidariserede sig derfor med amerikanske synspunkter og amerikansk politik. De havde ikke vanskeligt ved at forstå kritiske amerikanske holdninger til de naive, selvtilfredse, arrogante, snyltende og selvtjenende 'appeasement'-tilbøjelige vesteuropæere. I denne opfattelse var det ikke vanskeligt at acceptere, at amerikanerne til tider måtte presse deres europæiske allierede til at handle i reel selvinteresse snarere end efter kortsynet tilbøjelighed.

Som dansk socialdemokrat var det naturligt at vise dyb forståelse for de tyske partikammeraters opfattelser og politik. Igennem hele det tyvende århundrede havde man haft tætte bånd til det tyske søsterparti, der havde været og stadig var en afgørende kraft i opbygning og konsolidering af tysk demokrati. Det er forståeligt, at man lod sig inspirere af tyske kammerater, hvis periodevis anbefaling af en mere neutral, kompromissøgende 'tredje vej' var bygget på de traumatiske erfaringer fra krig og ødelæggelser samt det dybe ønske om på en eller anden måde igen at få samlet nationen.

Det var efter den afgørende indsats mod Hitler og det sovjetiske folks næsten ufattelige lidelser let at forstå Sovjetunionens ønske om at beskytte sig bedre i fremtiden gennem en geografisk buffer i Østeuropa og acceptere Sovjets militære strategi, der indebar, at eventuelle fremtidige krige ikke blev ført på russisk jord. Nazisternes invasion var blot den seneste af mange. Man kunne efter disse erfaringer forstå Sovjets behov for at overforsikre sig militært. Man delte den dybe sovjetiske skepsis mod NATO, hvori Tyskland indgik, og som havde tilladt kernevåbenbevæbning af det tyske militær, der få år tidligere havde besat vort land.

Det er også let at forstå de mennesker, der stillede absolutte krav til vor egen side, og som derfor forarget vendte sig mod USA's kamp mod Nordvietnam og kommunister i Vietnam og Cambodja, mod det billede, den kritiske frie presse kunne tegne.

Det er også meget let at forstå og acceptere 'fredsfolkets' logik - herunder 1980'ernes oppositionsleder Anker Jørgensens: Den risiko, der var knyttet til kernevåbnene, var så omfattende og total, at intet politisk spil, intet politisk mål kunne retfærdiggøre tingenes tilstand. Verdens primære sikkerhedsproblem var kombinationen af disse kernevåbnenes eksistens, det groteske store antal, som supermagterne havde ophobet, og våbnenes centrale rolle i de to parter krigsforberedelser. Logikken bag kernevåbenstrategien var syg. Hvis Vesten måtte gennemføre en ensidig nedrustning for hurtigt og drastisk at mindske denne eksistensrisiko for menneskeheden, var det nødvendigt at acceptere de affødte risici og problemer.

Personer, der oplevede besættelsen eller voksede op i årene efter befrielsen, var naturligvis dybt påvirket af 'Aldrig mere en 9. april'-holdningen. Danmark skulle næste gang være parat til at kæmpe for at vise nationens vilje til overlevelse, selv om dette sandsynligvis igen ville være uden udsigt til et positivt resultat. Også danskere skulle demonstrere, at vi var parat til at ofre noget for at markere nationens eksistensvilje og de principper, landet og dets folk stod for.

Det er også muligt at sætte sig ind i holdningen hos danske kommunister, der følte en dybere loyalitet mod den socialistiske utopi og Sovjetunionen end mod det kriseramte og klassesdelte danske samfund, som de havde oplevet i 1930'erne, og som uden modstand, i arrogant opportuniste, havde brudt med sine retsprincipper ved interneringen i 1941.

Det er på den anden side også let at forstå de danskere, der opfattede direkte samarbejdede med Sovjetunionen eller andre østeuropæiske lande som helt uacceptabelt, et forræderi mod vort land og dets politiske system - dette uanset motiver bag samarbejdet.

Man kan også let sætte sig ind i den udbredte opfattelse blandt danske politikere under den kolde krig, at da det danske militære bidrag intet betød for landets reelle sikkerhed, skulle det være så lille og billigt som muligt. Det var dialogen med USA, som var garanten for landets sikkerhed, der skulle være afgørende for de væbnede styrkers størrelse og indretning. Man kunne og ville derfor naturligvis anvende pengene/valutaen til andre områder, herunder ikke mindst de sociale og erhvervsudviklingen, hvor man kunne opnå en klart positiv virkning.

Endelig var det i den ansvarlige sikkerhedspolitiske og militære sagkundskab vanskeligt at overse, at Danmark havde en reel og ikke uvæsentlig rolle i NATO's samlede militære afskrækkelse, i krisestyring og i imødegåelse af truslen. Både landet selv og vore alliancepartnere, specielt Tyskland, Norge og Storbritannien, var direkte påvirket af, om og hvor effektivt de danske væbnede styrker løste deres opgave i den sektor af alliansens samlede militære afskrækkelse og forsvar, som landet havde ansvaret for. Ingen af alliancepartnere havde ekstra enheder, der kunne overtage de danske væbnede styrkers opgaver. Både i modpartens og vore allieredes øjne betød det noget, hvad vi ydede.

Medens det altså er relativt let at leve sig ind i og forstå samtlige præsenterede datidige holdninger, er det anderledes vanskeligere at acceptere de holdninger og motiver, som man møder til forskning i den kolde krigs historie i dag. Det gælder den opfattelse, der åbenbart betragter forskningen i den kolde krig som ammunitionsdépôt for en nutidig politisk kamp. Og det gælder dens lige så ufrugtbare pendant, der ønsker at blokere for forskning, fordi denne kan blotlægge ubehagelige kendsgerninger om ens egen politiske side.

Det ville være ønskeligt, at der i begge lejre blev opbygget en generel erkendelse og accept af, at myter skaber mere politisk gift og kronisk skade end selv den mest ubekvemme sandhed. En anvendelig forståelse af samtidens vilkår og muligheder må bygges på en tilstræbt mytefri opfattelse af fortiden. Derfor er historisk forskning af høj kvalitet nødvendigt som en forløsende faktor i den politiske proces. Denne forskning kan lettere nærme sig et nøjagtigt billede af virkeligheden, hvis indsatsen sker tidligt - dvs. nu, medens nøglevidner er i live og åndsfriske. Forskning i den kolde krigs første årtier kan ikke længere støttes af nøglevidner, og i løbet af det næste årti lukkes for enhver mulighed for at anvende vidners bidrag som hjælp i forståelsen af udsagn fra skriftlige og elektroniske kilder til den kolde krigs sidste årtiers historie.

Endelig møder man i nutiden en tredje fejlagtig opfattelse af fortsat forskning i den kolde krig. At den er uvæsentlig og irrelevant. Det er til tider vanskeligt for bl.a. politologer, der skal illustrere politiske muligheder og støtte valget imellem disse muligheder, at huske, at deres teorier og anbefalinger kun kan bygges på et fundament af grundig historisk forskning, i nogle tilfælde suppleret med opinions- og statistisk materiale fra nutiden. Politologien lever af og med historien.

Af den aktuelle debat bliver det klart, at den kolde krigs periode - ud over som ammunition for et revanchistisk korstog mod gamle fjender og nutidige fjender - opfattes som både for traumatisk at behandle og irrelevant som forskningsmål. Traumatisk, fordi forskningen blotlægger tidligere politiske og menneskelige modsætningsforhold, som man åbenbart forudsætter behandles bedre med myter og glemsel. Irrelevant spild af penge, fordi perioden ses som en atypisk og anakronistisk historisk parentes i den globaliserede verden, vi nu og i fremtiden lever i.

Det er korrekt, at der findes elementer af den kolde krigs karakter, som forekommer anakronistiske i forhold til den udvikling i verden, vi nu kan forudse. Det er heldigvis tilfældet efter enhver konflikt, men gør ikke af den grund historisk forskning i perioden irrelevant.

Den kolde krigs holdninger og påvirkninger formede nutidens og fremtidens ledere. Selv de politikere, der i dag kun er omkring 40 år, fik formet deres grundlæggende politiske holdninger, deres verdensopfattelse, i begyndelsen af 1980'erne. Uanset relevansen for fremtiden af de holdninger og prioriteringer, som de således bringer med sig i deres åndelige bagage, kan vi kun forstå deres aktuelle motiver og handlinger, hvis vi ser dette forhold i øjnene.

Ruslands politiske system og landets geopolitiske mål har bevaret træk fra tidligere perioder. Det samme gælder vesteuropæiske landes interesse i at ignorere de skadelige virkninger af landets åbenbart svigtende evne til at udvikle ansvarlige politiske og økonomiske strukturer.

Danmark er fortsat en småstat, hvis politiske valg er bestemt af en vanskelig og delvis bunden afvejning af forskellige udenrigs- og indenrigspolitiske faktorer.

Masseødelæggelsesvåben kommer også til at præge vor fremtid, sandsynligvis på en ny måde, men dog ikke af den grund lettere at håndtere.

Der er desværre tegn på, at en primært bipolar, ideologisk-religiøs konflikt - det vil sige rammen for den kolde krig - også kan komme til at præge fremtiden, uanset hvad vi ønsker.

Fremtiden bliver - ligesom den kolde krig - præget af et friktionsdomineret transatlantisk samarbejde.

Som den kolde krig er det sandsynligt, at også fremtidens konflikter vil have en eller flere indenrigspolitiske dimensioner.

Flere af de indenrigspolitiske holdningsmæssige skel, som prægede den kolde krig, lever videre i en ny form. Disse skel er i øvrigt lettere at overvinde end modsætningsforholdene under besættelsestiden, hvis man har viljen til at diskutere dem åbent, på et solidt grundlag.

Når det er muligt for en professionel 'koldkriger' som undertegnede at sætte sig ind i og acceptere det fulde spektrum af danske opfattelser under den kolde krig, skulle det ikke være vanskeligere for andre. Alle opfattelserne kan danne legitime udgangspunkter for forskning i perioden. På forskellig måde er de alle sande. Det eneste, man bør kræve af den fortsatte forskning i perioden, er kritisk grundighed i anvendelsen af kilder og litteratur samt åbent sind og forskerhæderlighed, det vil sige vilje til at skrive, hvad man finder, uanset forudfattede eller politisk bekvemme hypoteser.

At se og anvende forskning i den kolde krig som ammunition i en højre-venstre-værdikamp er både anakronistisk og skadeligt. Det, som stadig forgifter den politiske scene, er det indædte personlige had, som 'fodnotepolitikken' drev frem. Uffe Ellemann-Jensen blev det samlende symbolske hadeobjekt for oppositions- og 'fredsfolk' af alle generationer, ligesom Lasse Budtz blev for dem, der i perioden skulle føre landets politik. At kalde dette en værdikamp er konfliktforlængende tåbelighed.

Det er indlysende, at debatten i høj grad næres af meget forskellige syn på USA og amerikansk politik, nu og tidligere, fra glødende og ureflekteret had til ukritisk accept. At ophøje disse varierende opfattelser til en værdikamp er undergravende for alle forsøg på at søge nuanceret indsigt.

Indlejret had bør ikke drive historisk forskning, heller ikke i den kolde krig. Kvalitetsforskning kan forhåbentlig bidrage til, at der bliver mindre risiko for, at hadet nedarves som værdigrundlag.